

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

«Затверджую»

Декан факультету агротехнологій та
природокористування

_____ (І.М. Коваленко)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
(СИЛАБУС)

ОК 4 ФІЛОСОФІЯ

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Спеціальність: 206 «Садово-паркове господарство»
Освітня програма: Садово-паркове господарство
Факультет: Агротехнологій та природокористування

Погоджено:
Гарант освітньої програми

_____ (Т.І. Мельник)

2020-2021 навчальний рік

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3,5	Галузь знань: <i>10 Природничі науки</i> <i>20 Аграрні науки та продовольство</i>	Обов'язкова	
	Спеціальність <i>206 Садово-паркове господарство</i>		
Модулів – 2	Освітній ступінь: <i>бакалавр</i>	Рік підготовки:	
Змістових модулів - 2		2020-2021 й	
Загальна кількість годин - 105		Курс	
		2	
		Семестр	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,5 самостійної роботи студента – 4,5		3-й	
		Лекції	
		12 год.	
		Практичні, семінарські	
		26 год.	
		Самостійна робота	
67 год.			
Вид контролю			
іспит			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%):

41,9%/58,1%

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: Метою вивчення дисципліни є розуміння сутності філософії як науки і форми суспільної свідомості в її історичному розвитку, місця і ролі філософії в розвитку загальнолюдської культури

Завдання: формування у особистості світоглядно-методологічної парадигми, усвідомлення нею свого місця і ролі в суспільстві, визначення ціннісних орієнтирів та соціальної активності громадянина.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

основні теоретичні положення, важливі вузлові проблеми усіх тем курсу, визначення фундаментальних філософських категорій зі сфер онтології, гносеології та епістемології, соціальної філософії, добре орієнтуватися в першоджерелах та основній філософській літературі.

вміти: синтезувати набуті знання із фахових та гуманітарних дисциплін у цілісне світосприйняття, застосувати набуті знання при аналізі реалій сучасного суспільного буття, формувати власну позицію щодо актуальних проблем сьогодення

За результатами вивчення дисципліни студент має досягти наступних програмних компетентностей та результатів навчання:

Загальні компетентності

- ЗК3. Здатність цінувати та поважати різноманітність і мультикультурність
ЗК6. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
ЗК8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях

Програмні результати навчання

- ПРН1. Аналізувати основні етапи та закономірності історичного розвитку для формування громадянської позиції, національної гідності та патріотизму.
ПРН2. Прагнути до самоорганізації та самоосвіти.
ПРН13. Результативно працювати у колективі.

2. Програма навчальної дисципліни***Змістовий модуль 1. Історія філософії: основні ідеї і поняття.*****Тема 1. Філософія як світогляд. Філософія Стародавнього Сходу**

Предмет філософії. Сутність філософських проблем, їх зв'язок з фундаментальними питаннями людського буття. Сутність і структура світогляду. Онтологія – вчення про буття. Матеріалізм, ідеалізм, дуалізм, деїзм, пантеїзм. Гносеологія – вчення про пізнання. Сенсуалізм, раціоналізм, агностицизм, скептицизм. Філософська методологія: метафізика, релятивізм, діалектика.

Значення світогляду в практичному житті особистості і суспільства. Аксиологія. Поняття світогляду, історичні типи світогляду. Міфологічний світогляд і його особливості. Релігійний світогляд. Філософський світогляд. Філософія, наука, мистецтво, культура. Роль філософської культури в методологічній та світоглядній підготовці фахівця.

Культурно-історичні передумови філософської думки в країнах Стародавнього Сходу. Провідні філософські школи Стародавньої Індії. Ведична традиція: ключові поняття і категорії, теїстичний світогляд. Буддизм як релігійно-філософська школа: ідеологія і практика.

Філософські школи Стародавнього Китаю. Конфуцій про закон Неба, про людину та її шляхетність. Даосизм про начала буття та ідеал мудреця. Особливості філософування моїстів.

Тема 2. Філософія у Стародавній Греції. Досократики і софісти

Мілетська школа і проблема начала в натурфілософії Фалеса, Анаксимандра, Анаксимена. Філософська система Геракліта Ефеського. Геракліт про призначення людини. Особливості піфагорійського світогляду: вчення про душу, про число, космос і сенс людського буття. Поняття „архе” в філософії Емпедокла й Анаксагора. Атомізм Левкіппа-Демокрита.

Іронія і маевтика в еристиці Сократа. Сократичні школи мегариків, кініків і киренаїків. Діоген Синопський.

Тема 3. Філософія у Стародавній Греції і Римі. Філософія Середньовіччя

Філософське вчення Платона про світ ідей і світ речей. Теорія пізнання. Утопічні уявлення про суспільство і державу. Ідея тоталітаризму в ученні Платона. Онтологія Аристотеля: субстанція, субстрат, матерія і форма. Гносеологія, логіка і теологія Аристотеля.

Філософія Стародавнього Риму: скептицизм, стоїцизм. Філософія і етика Епікура. Неоплатонізм. Гностицизм. Християнська апологетика і патристика. Онтологія і теологія Аврелія Августина.

Особливості західноєвропейської та східноєвропейської релігійної філософії Середньовіччя. Мусульманська та іудейська культура і філософія. Схоластика. Релігійна філософія Фоми Аквінського.

Тема 4. Європейська філософія Відродження, Реформації і Нового Часу

Гуманістичні ідеї Відродження та проблема індивідуальності людини. Геліоцентрична картина світу М. Коперніка та Г. Галілея. Пантеїзм М. Кузанського та Дж. Бруно. Юрій Дрогобич.

Ідеологія Реформації в працях Мартіна Лютера і Філіппа Меланхтона.

Новий Час: формування нової парадигми філософування. Наукова революція XVI-XVII ст. та проблема методу пізнання. Емпіризм Ф. Бекона. Особливості раціоналізму і дуалізму у філософії Р. Декарта. Філософія Б.Спінози. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса і вчення про державу. Сенсуалізм і соціально-політична філософія Дж. Локка. Монадологія Г.В. Лейбніца.

Просвітництво XVIII ст. – утвердження філософського раціоналізму і гуманізму. Франсуа Аруе (Вольтер) та Жан-Жак Руссо про суспільне середовище та суспільний прогрес.

Особливості філософування французьких мислителів-енциклопедистів. Жюльєн Офре де Ламетрі („Людина-машина”), Дені Дідро („Енциклопедія”), Клод Гельвецій („Про розум” та „Про людину”), Поль Гольбах („Система природи”).

Тема 5. Західноєвропейська філософія XVIII–XX ст.

Місце німецької класичної філософії в історії філософської думки. Філософські погляди Іммануїла Канта в «докритичний» період. Критична філософія І. Канта: теоретичний і практичний розум. Філософська система та діалектичний метод Г.В.Ф. Гегеля. Принцип тотожності мислення і буття. Гегель про сутність категорій і законів діалектики. Антропологічний матеріалізм та гуманістична спрямованість філософії Людвіга Фейєрбаха.

Позитивізм Дж. Мілля та Г. Спенсера як протиположність класичній філософії. Другий позитивізм (махізм або емпіріокритицизм) Е. Маха та Р. Авенаріуса про матерію, свідомість, суб'єкт та об'єкт, досвід і принцип економії мислення. Неопозитивізм XX ст. як логічний аналіз мови науки. Основні ідеї і принципи неопозитивізму М. Шліка, Р. Карнапа, Б. Рассела, Л. Вітгенштейна: верифікація, фальсифікація, аналітика, проблеми семіотики тощо.

Ірраціоналізм Артура Шопенгауера: «Світ як воля й уявлення». Концептуально-понятійне підґрунтя екзистенціалізму Сьорена К'єркегора. Категорії страх, відчай, трепет, свобода. Філософія життя і концепція “переоцінки цінностей” Фрідріха Ніцше.

Основні ідеї екзистенціалізму Ж.-П. Сартра, А. Камю, М. Хайдегера: буття-в-собі, межова ситуація, досада, свобода, існування, закинутість, нігілізм, абсурд, відчуження, турбота, справжнє й несправжнє буття. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структурі буття. Сенс існування. Екзистенція і комунікація.

Ідея несвідомого в психоаналізі Зигмунда Фрейда. Сновидіння, лібідо, сублимація. Фрейд про витіснення та передсвідоме. Конкретизація практики застосування психоаналізу учнями і послідовниками Фрейда. Основні ідеї неофрейдизму в працях Альфреда Адлера, Карен Хорні та Еріха Фромма. Карл Г. Юнг про несвідоме та колективне несвідоме. Філософсько-психологічні ідеї Юнга та вчення про архетипи.

Тема 6. Історія філософської думки в Україні.

Особливості формування українського національного світосприйняття. Уявлення про долю, фортуна і сенс життя. Митрополити Іларіон і Георгій та Феодосій Печерський – апологети християнства в Україні (XI ст.). Релігійна і природничо-наукова література в Україні XIV–XVII ст.: Палея Тлумачна, Зодії, Колядники, Зелейники, Бронтоскопії тощо.

«Слово» Данила Заточника та «Притча...» Кирила Туровського – християнське вчення про людину. Філософсько-гуманістичні ідеї в творчості Станіслава Оріховського та Ісайї Копинського. Роль Костянтина Острозького та Кирила Транквіліона-Ставровецького в поширенні освіти в Україні і створенні Братських шкіл.

Петро Могила – філософ, теолог, просвітител. Проблеми онтології, натурфілософії та ідеї гуманізму у творах професорів Києво-Могилянської академії. Інокентій Гізель, Симеон Полоцький, Феофан Прокопович. Філософсько-етичне вчення Г.С. Сковороди. Філософ про «сродну працю» і щастя людини. Українська академічна філософія XIX ст.: В.М. Карпов, М.О. Максимович, О. М. Новицький, П.С. Авсєнев. С.С. Гогоцький про предмет, завдання і значення філософії. Релігійно-ідеалістична філософія Памфіла Юркевича. Філософсько-світоглядний зміст поезії Тараса Шевченка.

Особливості української духовності на межі XIX-XX ст. В.І. Вернадський про феномен життя, всесвіт, людство, ноосферу. Вплив ідей Вернадського на світову філософську думку.

Філософський матеріалізм, атеїзм та суспільно-політичне вчення І.Я. Франка. Суспільно-філософські ідеї М.П. Драгоманова, їх вплив на розвиток слов'янського менталітету. Концепція національної еліти в історіософії В. Липинського та в політології Д.І. Донцова. Дослідження і висновки Д.І. Чижевського про українську та європейську філософію і духовність.

Змістовий модуль 2. Теоретико-методологічні проблеми філософії.

Тема 1. Філософська картина світу. Буття і матерія. Дух і свідомість.

Єдність матеріального буття і людського духу. Категорії «мир» і «світ». Буття як вихідна категорія філософії. Суспільне буття, буття свідомості, буття духовного. Взаємозв'язок буття і небуття (ніщо). Філософське визначення матерії. Матерія і речовина. Сутність природничо-наукових уявлень про матерію.

Рух як форма існування буття. Рух як взаємодія усього з усім. Різноманіття форм руху і проблема їх класифікації. Простір як наповнений матеріальним субстратом континуум буття. Час як плинність, як форма існування і як вимір тривалості існуючого. Сучасні філософські уявлення про простір і час. Субстанційна і релятивістська концепції простору і часу. Поняття історичного і суспільного простору і часу. Прогрес і регрес.

Матеріалістична й ідеалістична концепції єдності світу. Філософське уявлення про макрокосмос і мікркосмос. Картина світу.

Дух і свідомість. Основні концепції походження свідомості. Свідомість як субстанція. Свідомість як функція мозку і відображення дійсності. Феноменологічна концепція свідомості. Структура свідомості: інтелектуальна, емоціональна, інстинктивна та рухова функції. Самосвідомість. Свідомість, мислення, мова. Інтелект, свідомість і штучний інтелект. Комп'ютерний світ як нова реальність. Сутність і перспективи штучного інтелекту.

Основні принципи і поняття гносеології. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Пізнання і практика. Форми і рівні пізнання. Відчуття як суб'єктивний образ об'єктивного світу. Сприйняття та уявлення. Уява і творчість. Раціональне пізнання: поняття, судження, умовивід.

Загальні ознаки та критерії розвитку. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки, зміни та розвиток. Фундаментальні принципи і закони діалектики. Історичні форми діалектики та її філософські антиподи (софістика, еkleктика, метафізика, догматизм).

Категорії діалектики: одиничне і загальне; причини і наслідок; необхідність і випадковість; сутність і явище; форма і зміст тощо. Роль системи принципів, законів і категорій діалектики у пізнавальній та практичній діяльності.

Тема 2. Філософська антропологія: основні поняття та ідеї

Філософська концепція людини. Діалектика природи і проблема походження людини. Світоглядно-методологічний зміст концепції антропогенезу. Праця Ф. Енгельса «Роль праці в процесі перетворення мавпи на людину» і концепція антропосоціогенезу. Антропосоціогенез та його комплексний характер у сучасній науці. Роль мови в антропосоціогенезі. Антидарвінізм і критика концепцій антропогенезу й антропосоціогенезу: ідеологія й емпірія.

Проблема взаємозв'язку душі і тіла. Особливості складності (складеності) тіла людини. Езотеричні й окультні уявлення і практики розвитку нефізичних тіл людини. Тілесне і чуттєвоемоційне в людині. Страсті душі й афекти.

Складна природа людини. Людина: особистість, сутність, індивідуальність. Гедонізм, альтруїзм, егоїзм і сенс життя. Екзистенція і самотність. Вибір, свобода та відповідальність як критерії відношення людини до навколишнього світу. Природа цінностей та їх класифікація. Проблема формування ціннісних орієнтацій в процесі навчання та виховання.

Тема 3. Структура і методи наукового пізнання. Наука як суспільний інститут. Етика науки.

Предметна сфера філософії науки. Сцієнтизм і антисцієнтизм. Рівні наукового знання. Структура емпіричного знання. Методи емпіричного дослідження: спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент. Методи теоретичного пізнання: абстрагування, ідеалізація, формалізація, екстраполяція, математичне моделювання.

Історія формування наукового пізнання. Форми буття науки. Наука як пізнавальна діяльність. Наука як особлива форма світогляду. Наука як соціальний інститут. Системний характер науки.

Сутність і структура наукової теорії. Ідея, гіпотеза, концепція, теорія.

Моральний вибір, моральна і професійна відповідальність ученого. Науково-технічний прогрес і його моральні проблеми.

Тема 4. Філософські проблеми суспільного буття.

Соціальна філософія про чинники розвитку суспільства. Ідеалістичне і матеріалістичне розуміння поступу історії.

Передумови становлення марксизму та його філософії. Проблема відчуження людини як історія її пригноблення і обмеження свободи. Історичні форми відчуження. Ідея комунізму як початку подолання відчуження і повернення людини до самої себе. Матеріалістичне розуміння історії. Поняття суспільно-економічної формації та економічний детермінізм К. Маркса. Принцип практики як основа діалектико-матеріалістичного розуміння природи й суспільства.

Розвиток суспільства як історія змін в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах життя суспільства. М.Я. Данилевський і О. Шпенглер про культуру і цивілізацію.

Духовне виробництво, його специфіка. Культура як об'єкт філософського осмислення. Культура та суспільна практика. Соціальні функції культури: науко-во-пізнавальна, ідеологічна, практична, регулятивна, комунікативна, компенсаторна. Культура і духовність. Соціальні функції культури. Творча воля, талант і хист як соціокультурні елементи. Проблема вибору цінностей у житті людини.

Сутність і структура продуктивних сил. Техніка і науково-технічний прогрес. Технологічні і соціальні революції, проблема їх співвідношення. Сутність науково-технічної революції ХХ ст.

Індустріальне суспільство і концепції технократичного романтизму. Традиційне й індустріальне суспільство. «Масове суспільство». Соціально-футурологічні ідеї теоретиків постіндустріалізму: інформатизація та деідеологізація.

Природа і суспільство. Екологічна ситуація ХХ ст. Новий діалог людини з природою. Глобалізація і перспективи збереження екосистем.

Глобалізація і світовий порядок на межі ХХ-ХХІ ст. Техногенні й інформаційні фактори радикального перетворення відносин у сучасному світі. Комп'ютеризація й інформатизація.

Демографічні особливості розвитку суспільства. Глобалізація й населення. Людські якості і глобалізація. Глобалізація і міграція. Глобалізація і національні культури: уніфікація чи взаємопроникнення. Культурні, етнічні і релігійні проблеми сучасної глобалізації.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Історія філософії: основні ідеї і поняття.												
Змістовий модуль 1. Історія філософії: основні ідеї і поняття.												
Тема 1. Філософія як світогляд. Філософія Стародавнього Сходу.	12	2	4			6						
Тема 2. Філософія у Стародавній Греції. Досократики і софісти.	10	2	2			6						
Тема 3. Філософія у Стародавній Греції і Римі. Філософія Середньовіччя	12	2	4			6						
Тема 4. Європейська філософія Відродження, Реформації і Нового Часу.	10	2	2			6						
Тема 5. Західноєвропейська філософія XVIII–XX ст.	12	2	4			6						
Тема 6. Історія філософської думки в Україні.	10	2	2			6						
Разом за змістовим модулем 1	66	12	18			36						
Модуль 2. Теоретико-методологічні проблеми філософії.												
Змістовий модуль 2. Теоретико-методологічні проблеми філософії.												
Тема 7. Філософська картина світу. Буття і матерія. Дух і свідомість.	10		2			8						
Тема 8. Філософська антропологія: основні поняття та ідеї.	10		2			8						
Тема 9. Структура і методи наукового пізнання. Наука як суспільний інститут. Етика науки.	10		2			8						
Тема 10. Філософські проблеми суспільного буття.	9		2			7						
Разом за змістовим модулем 2	39	0	8			31						
Усього годин	105	12	26			67						

5. Теми та план лекційних занять

№ з/п	Назва теми та план	Кількість годин
1	Тема 1. Філософія як світогляд. Філософія Стародавнього Сходу. План 1. Предмет філософії. 2. Поняття світогляду історичні типи світогляду. 3. Провідні філософські школи Стародавньої Індії. 4. Філософські школи Стародавнього Китаю.	2
2	Тема 2. Філософія у Стародавній Греції. Досократики і софісти. План 1. Мілетська школа і проблема начала в натурфілософії Фалеса, Анаксимандра, Анаксимена. 2. Філософська система Геракліта Ефеського. 3. Іронія і маевтика в еристиці Сократа.	2
3	Тема 3. Філософія у Стародавній Греції і Римі. Філософія Середньовіччя План 1. Філософське вчення Платона про світ ідей і світ речей. 2. Філософія Стародавнього Риму: скептицизм, стоїцизм. 3. Особливості західноєвропейської та східноєвропейської релігійної філософії Середньовіччя.	2
4	Тема 4. Європейська філософія Відродження, Реформації і Нового Часу. План 1. Гуманістичні ідеї Відродження та проблема індивідуальності людини. 2. Ідеологія Реформації в працях Мартіна Лютера і Філіппа Меланхтона 3. Новий Час: формування нової парадигми філософування. 4. Просвітництво XVIII ст. – утвердження філософського раціоналізму і гуманізму.	2
5	Тема 5. Західноєвропейська філософія XVIII-XX ст. План 1. Філософські погляди Іммануїла Канта в «докритичний» період. Критична філософія І. Канта: теоретичний і практичний розум. 2. Філософська система та діалектичний метод Г.В.Ф. Гегеля. 3. Філософія життя і концепція “переоцінки цінностей” Фрідріха Ніцше. 4. Ідея несвідомого в психоаналізі Зигмунда Фрейда	2
6	Тема 6. Історія філософської думки в Україні. 1. Особливості формування українського національного світосприйняття. 2. Проблеми онтології, натурфілософії та ідеї гуманізму у творах професорів Києво-Могилянської академії. 3. Філософсько-етичне вчення Г.С. Сковороди. 4. Релігійно-ідеалістична філософія Памфіла Юркевича. 5. Особливості української духовності на межі XIX-XX ст.	2
	Разом	12

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Філософія як світогляд.	2
2	Тема 2. Філософія Стародавнього Сходу.	2
3	Тема 3. Філософія у Стародавній Греції. Досократики і софісти.	2
4	Тема 4. Філософія у Стародавній Греції і Римі.	2
5	Тема 5. Філософія Середньовіччя	2

6	Тема 6. Європейська філософія Відродження, Реформації і Нового Часу.	2
7	Тема 7. Західноєвропейська філософія XVIII ст.	2
8	Тема 8. Західноєвропейська філософія XX ст.	2
9	Тема 9. Історія філософської думки в Україні.	2
10	Тема 10. Філософська картина світу.	1
11	Тема 11. Буття і матерія.	1
12	Тема 12. Дух і свідомість.	2
13	Тема 13. Філософська антропологія: основні поняття та ідеї.	1
14	Тема 14. Структура і методи наукового пізнання. Наука як суспільний інститут. Етика науки.	2
15	Тема 15. Філософські проблеми суспільного буття.	1
	Разом	26

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми та перелік питань	Кількість годин
1	Тема 1. Філософія як світогляд. Філософія Стародавнього Сходу Сутність філософських проблем, їх зв'язок з фундаментальними питаннями людського буття. Сутність і структура світогляду. Онтологія – вчення про буття. Матеріалізм, ідеалізм, дуалізм, деїзм, пантеїзм. Гносеологія – вчення про пізнання. Сенсуалізм, раціоналізм, агностицизм, скептицизм. Філософська методологія: метафізика, релятивізм, діалектика. Значення світогляду в практичному житті особистості і суспільства. Аксиологія. Міфологічний світогляд і його особливості. Релігійний світогляд. Філософський світогляд. Філософія, наука, мистецтво, культура. Роль філософської культури в методологічній та світоглядній підготовці фахівця. Культурно-історичні передумови філософської думки в країнах Стародавнього Сходу. Ведична традиція: ключові поняття і категорії, теїстичний світогляд. Буддизм як релігійно-філософська школа: ідеологія і практика. Конфуцій про закон Неба, про людину та її шляхетність. Даосизм про начала буття та ідеал мудреця. Особливості філософування моїстів.	6
2	Тема 2. Філософія у Стародавній Греції. Досократики і софісти Геракліт про призначення людини. Особливості піфагорійського світогляду: вчення про душу, про число, космос і сенс людського буття. Поняття „архе” в філософії Емпедокла й Анаксагора. Атомізм Левкіппа-Демокрита. Іронія і маєвтика в еристиці Сократа. Сократичні школи мегариків, кініків і киренаїків. Діоген Синопський.	6
3	Тема 3. Філософія у Стародавній Греції і Римі. Філософія Середньовіччя Теорія пізнання. Утопічні уявлення про суспільство і державу. Ідея тоталітаризму в ученні Платона. Онтологія Аристотеля: субстанція, субстрат, матерія і форма. Гносеологія, логіка і теологія Аристотеля. Філософія і етика Епікура. Неоплатонізм. Гностицизм. Християнська апологетика і патристика. Онтологія і теологія Аврелія Августина. Мусульманська та іудейська культура і філософія. Схоластика. Релігійна філософія Фоми Аквінського.	6
4	Тема 4. Європейська філософія Відродження, Реформації і Нового Часу Геліоцентрична картина світу М. Коперніка та Г. Галілея. Пантеїзм М. Кузанського та Дж. Бруно. Юрій Дрогобич. Наукова революція XVI-XVII ст. та проблема методу пізнання. Емпіризм Ф. Бекона. Особливості раціоналізму і дуалізму у філософії Р. Декарта. Філософія Б.Спінози. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса і вчення про	6

	<p>державу. Сенсуалізм і соціально-політична філософія Дж. Локка. Монадологія Г.В. Лейбніца.</p> <p>Франсуа Аруе (Вольтер) та Жан-Жак Руссо про суспільне середовище та суспільний прогрес.</p> <p>Особливості філософування французьких мислителів-енциклопедистів. Жульєн Офре де Ламетрі („Людина-машина”), Дені Дідро („Енциклопедія”), Клод Гельвецій („Про розум” та „Про людину”), Поль Гольбах („Система природи”).</p>	
5	<p>Тема 5. Західноєвропейська філософія XVIII–XX ст.</p> <p>Місце німецької класичної філософії в історії філософської думки. Принцип тотожності мислення і буття. Гегель про сутність категорій і законів діалектики. Антропологічний матеріалізм та гуманістична спрямованість філософії Людвіга Фейєрбаха.</p> <p>Позитивізм Дж. Мілля та Г. Спенсера як протиположна класичній філософії. Другий позитивізм (махізм або емпіріокритицизм) Е. Маха та Р. Авенаріуса про матерію, свідомість, суб’єкт та об’єкт, досвід і принцип економії мислення. Неопозитивізм XX ст. як логічний аналіз мови науки. Основні ідеї і принципи неопозитивізму М. Шліка, Р. Карнапа, Б. Рассела, Л. Вітгенштейна: верифікація, фальсифікація, аналітика, проблеми семіотики тощо.</p> <p>Ірраціоналізм Артура Шопенгауера: «Світ як воля й уявлення». Концептуально-понятійне підґрунтя екзистенціалізму Сьорена К’єркегора. Категорії страх, відчай, трепет, свобода.</p> <p>Основні ідеї екзистенціалізму Ж.-П. Сартра, А. Камю, М. Хайдегера: буття-в-собі, межова ситуація, досада, свобода, існування, закиненість, нігілізм, абсурд, відчуження, турбота, справжнє й несправжнє буття. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структурі буття. Сенс існування. Екзистенція і комунікація.</p> <p>Сновидіння, лібідо, сублимація. Фрейд про витіснення та передсвідоме. Конкретизація практики застосування психоаналізу учнями і послідовниками Фрейда. Основні ідеї неопозитивізму в працях Альфреда Адлера, Карен Хорні та Еріха Фромма. Карл Г. Юнг про несвідоме та колективне несвідоме. Філософсько-психологічні ідеї Юнга та вчення про архетипи.</p>	6
6	<p>Тема 6. Історія філософської думки в Україні.</p> <p>Уявлення про долю, фортуна і сенс життя. Митрополити Іларіон і Георгій та Феодосій Печерський – апологети християнства в Україні (XI ст.). Релігійна і природничо-наукова література в Україні XIV–XVII ст.: Палея Тлумачна, Зодії, Колядники, Зелейники, Бронтоскопії тощо.</p> <p>«Слово» Данила Заточника та «Притча...» Кирила Туровського – християнське вчення про людину. Філософсько-гуманістичні ідеї в творчості Станіслава Оріховського та Ісайї Копинського. Роль Костянтина Острозького та Кирила Транквіліона-Ставровецького в поширенні освіти в Україні і створенні Братських шкіл.</p> <p>Петро Могила – філософ, теолог, просвітител. Іннокентій Гізель, Симеон Полоцький, Феофан Прокопович. Філософ про «сродну працю» і щастя людини. Українська академічна філософія XIX ст.: В.М. Карпов, М.О. Максимович, О. М. Новицький, П.С. Авсенев. С.С. Гогоцький про предмет, завдання і значення філософії. Філософсько-світоглядний зміст поезії Тараса Шевченка.</p> <p>В.І. Вернадський про феномен життя, всесвіт, людство, ноосферу. Вплив ідей Вернадського на світову філософську думку.</p> <p>Філософський матеріалізм, атеїзм та суспільно-політичне вчення І.Я. Франка. Суспільно-філософські ідеї М.П. Драгоманова, їх вплив на розвиток</p>	6

	слов'янського менталітету. Концепція національної еліти в історіософії В. Липинського та в політології Д.І. Донцова. Дослідження і висновки Д.І. Чижевського про українську та європейську філософію і духовність.	
7	<p>Тема 7. Філософська картина світу. Буття і матерія. Дух і свідомість.</p> <p>Єдність матеріального буття і людського духу. Категорії «мир» і «світ». Взаємозв'язок буття і небуття (ніщо). Матерія і речовина. Сутність природничо-наукових уявлень про матерію.</p> <p>Рух як взаємодія усього з усім. Різноманіття форм руху і проблема їх класифікації. Простір як наповнений матеріальним субстратом континуум буття. Час як плинність, як форма існування і як вимір тривалості існуючого. Сучасні філософські уявлення про простір і час. Субстанційна і релятивістська концепції простору і часу. Поняття історичного і суспільного простору і часу. Прогрес і регрес.</p> <p>Матеріалістична й ідеалістична концепції єдності світу. Філософське уявлення про макрокосмос і мікркосмос. Картина світу.</p> <p>Дух і свідомість. Свідомість як функція мозку і відображення дійсності. Феноменологічна концепція свідомості. Структура свідомості: інтелектуальна, емоціональна, інстинктивна та рухова функції. Самосвідомість. Свідомість, мислення, мова. Інтелект, свідомість і штучний інтелект. Комп'ютерний світ як нова реальність. Сутність і перспективи штучного інтелекту.</p> <p>Основні принципи і поняття гносеології. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Пізнання і практика. Форми і рівні пізнання. Відчуття як суб'єктивний образ об'єктивного світу. Сприйняття та уявлення. Уява і творчість. Раціональне пізнання: поняття, судження, умовивід.</p> <p>Загальні ознаки та критерії розвитку. Діалектика як вчення про універсальні зв'язки, зміни та розвиток. Фундаментальні принципи і закони діалектики. Історичні форми діалектики та її філософські антиподи (софістика, еkleктика, метафізика, догматизм).</p> <p>Роль системи принципів, законів і категорій діалектики у пізнавальній та практичній діяльності.</p>	8
8	<p>Тема 8. Філософська антропологія: основні поняття та ідеї</p> <p>Філософська концепція людини. Діалектика природи і проблема походження людини. Світоглядно-методологічний зміст концепції антропогенезу. Праця Ф. Енгельса «Роль праці в процесі перетворення мавпи на людину» і концепція антропосоціогенезу. Антропосоціогенез та його комплексний характер у сучасній науці. Роль мови в антропосоціогенезі. Антидарвінізм і критика концепцій антро-погенезу й антропосоціогенезу: ідеологія й емпірія. Проблема взаємозв'язку душі і тіла. Особливості складності (складеності) тіла людини. Езотеричні й окультні уявлення і практики розвитку нефізичних тіл людини. Тілесне і чуттєвоемоційне в людині. Страсті душі й афекти.</p> <p>Складна природа людини. Людина: особистість, сутність, індивідуальність. Гедонізм, альтруїзм, егоїзм і сенс життя. Екзистенція і самотність. Вибір, свобода та відповідальність як критерії відношення людини до навколишнього світу. Природа цінностей та їх класифікація. Проблема формування ціннісних орієнтацій в процесі навчання та виховання.</p>	8
9	<p>Тема 9. Структура і методи наукового пізнання. Наука як суспільний інститут. Етика науки.</p> <p>Предметна сфера філософії науки. Сцієнтизм і антисцієнтизм. Рівні наукового знання. Структура емпіричного знання. Методи емпіричного дослідження: спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент. Методи теоретичного пізнання: абстрагування, ідеалізація, формалізація, екстраполяція, математичне моделювання.</p>	8

	<p>Історія формування наукового пізнання. Форми буття науки. Наука як пізнавальна діяльність. Наука як особлива форма світогляду. Наука як соціальний інститут. Системний характер науки.</p> <p>Сутність і структура наукової теорії. Ідея, гіпотеза, концепція, теорія.</p> <p>Моральний вибір, моральна і професійна відповідальність ученого. Науково-технічний прогрес і його моральні проблеми.</p>	
10	<p>Тема 10. Філософські проблеми суспільного буття.</p> <p>Соціальна філософія про чинники розвитку суспільства. Ідеалістичне і матеріалістичне розуміння поступу історії.</p> <p>Передумови становлення марксизму та його філософії. Проблема відчуження людини як історія її пригноблення і обмеження свободи. Історичні форми відчуження. Ідея комунізму як початку подолання відчуження і повернення людини до самої себе. Матеріалістичне розуміння історії. Поняття суспільно-економічної формації та економічний детермінізм К. Маркса. Принцип практики як основа діалектико-матеріалістичного розуміння природи й суспільства.</p> <p>Розвиток суспільства як історія змін в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах життя суспільства. М.Я. Данилевський і О. Шпенглер про культуру і цивілізацію.</p> <p>Духовне виробництво, його специфіка. Культура як об'єкт філософського осмислення. Культура та суспільна практика. Соціальні функції культури: науко-во-пізнавальна, ідеологічна, практична, регулятивна, комунікативна, компенсаторна. Культура і духовність. Соціальні функції культури. Творча воля, талант і хист як соціокультурні елементи. Проблема вибору цінностей у житті людини.</p> <p>Сутність і структура продуктивних сил. Техніка і науково-технічний прогрес.</p> <p>Технологічні і соціальні революції, проблема їх співвідношення. Сутність науково-технічної революції ХХ ст.</p> <p>Індустріальне суспільство і концепції технократичного романтизму. Традиційне й індустріальне суспільство. «Масове суспільство». Соціально-футурологічні ідеї теоретиків постіндустріалізму: інформатизація та деідеологізація.</p> <p>Природа і суспільство. Екологічна ситуація ХХ ст. Новий діалог людини з природою. Глобалізація і перспективи збереження екосистем.</p> <p>Глобалізація і світовий порядок на межі ХХ-ХХІ ст. Техногенні й інформаційні фактори радикального перетворення відносин у сучасному світі. Комп'ютеризація й інформатизація.</p> <p>Демографічні особливості розвитку суспільства. Глобалізація й населення. Людські якості і глобалізація. Глобалізація і міграція. Глобалізація і національні культури: уніфікація чи взаємопроникнення. Культурні, етнічні і релігійні проблеми сучасної глобалізації.</p>	7
	Разом	67

8. Індивідуальні завдання

1. Підготовка рефератів:

- 1.1 Світоглядна природа філософського знання.
- 1.2 Особливості історичного зародження філософії. Філософія і міфологія.
- 1.3 Даосизм і конфуціанство як лінії розвитку філософії і культури Китаю.
- 1.4 Філософські ідеї Стародавньої Індії та їх сучасне значення.
- 1.5 Феномен античної філософії в європейській історії.
- 1.6 Натурфілософія й сучасна наука.

- 1.7 Життя та філософська діяльність Сократа.
- 1.8 Соціально-політичні погляди Платона.
- 1.9 Проблема знання у філософії Аристотеля.
- 1.10 Здобутки філософських шкіл пізньої античної філософії.
- 1.11 Філософське вчення Т. Аквінського.
- 1.12 Августин Блаженний – засновник християнської антропології.
- 1.13 Віра і знання: проблеми розмежування.
- 1.14 Епоха Відродження в історії Європи: характеристика духовного життя.
- 1.15 Вихідні ідеї філософії гуманізму та їх світоглядне значення.
- 1.16 Сутність та причини утвердження механістичного світогляду в Європі Нового часу.
- 1.17 Концепція нової науки Ф. Бекона.
- 1.18 Принцип універсального сумніву Р. Декарта і сучасна наука.
- 1.19 Соціологічні та етичні погляди Б. Спінози.
- 1.20 Філософські ідеї європейського Просвітництва.
- 1.21 Філософія географічного детермінізму Ш. Монтеск'є.
- 1.22 Особливості та здобутки німецької класичної філософії.
- 1.23 Ідея “коперніканського перевороту” в філософії І. Канта.
- 1.24 Діалектика як тип світогляду у філософії Г. Гегеля.
- 1.26 Філософія Л. Фейєрбаха та її вплив на європейську філософію.
- 1.27 Вихідні засади некласичної філософії.
- 1.28 Сучасна оцінка вихідних ідей філософії позитивізму.
- 1.29 А. Шопенгауер про засоби наших уявлень про світ.
- 1.30 Концепція переоцінки цінностей у філософії Ф. Ніцше.
- 1.31 З. Фрейд: теоретичні і світоглядні аспекти вчення.
- 1.32 Проблема людини в екзистенційній філософії.
- 1.33 Провідні напрямки релігійної філософії ХХ ст.
- 1.34 Філософсько-духовна спадщина Г. Сковороди.
- 1.35 Філософія серця П. Юркевича.
- 1.35 Проблема національної еліти в історіософії Д. Донцова.
- 1.36 Історіософія М. Грушевського.
- 1.37 Світ та форми його освоєння.
- 1.38 Особливості буття духовного.
- 1.39 Поняття пізнання та його види.
- 1.40 Проблема істини в пізнанні.
- 1.41 Свідомість і духовний світ людини.
- 1.42 Свідомість і мова.
- 1.43 Функції свідомості та проблеми людського самовиховання.
- 1.44 Людина як предмет філософії.
- 1.45 Соціальна філософія про актуальні проблеми сучасного вивчення суспільства.
- 1.46 Місце і роль людини в сучасному суспільстві.
- 1.47 Предмет та проблеми філософії історії.
- 1.48 Поняття цивілізація: історія тенденції розвитку.
- 1.49 Особливості звучання проблеми культури у філософії ХХ ст.
- 1.50 Глобальні проблеми сучасної цивілізації.

9. Методи навчання

1. Методи навчання за джерелом знань:

1.1. **Словесні:** розповідь, пояснення, бесіда (евристична і репродуктивна), лекція, робота з книгою (рецензування, конспектування).

1.2. **Наочні:** демонстрація.

2. Методи навчання за характером логіки пізнання.

2.1. **Аналітичний**

2.2. **Методи синтезу**

2.3. *Індуктивний метод*2.4. *Дедуктивний метод***3. Методи навчання за характером та рівнем самостійної розумової діяльності студентів.**3.1. *Проблемний* (проблемно-інформаційний)3.2. *Частково-пошуковий (евристичний)*

4. Активні методи навчання - використання технічних засобів навчання, мозкова атака, диспути, круглі столи, використання проблемних ситуацій, використання навчальних та контролюючих тестів.

5. Інтерактивні технології навчання - використання мультимедійних технологій.**10. Методи контролю**

1. Рейтинговий контроль за 100-бальною шкалою оцінювання ЄКТС

2. Проведення проміжного контролю протягом семестру (проміжна атестація)

3. Полікритеріальна оцінка поточної роботи студентів:

- рівень знань, продемонстрований на семінарських заняттях;
- активність під час обговорення питань, що винесені на заняття;
- самостійне опрацювання теми в цілому чи окремих питань;
- написання рефератів;
- результати тестування;
- письмові завдання при проведенні контрольних робіт.

Політика оцінювання

<i>Політика щодо дедлайнів та</i>	Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку. Перескладання модулів відбувається із дозволу лектора та декана факультету за наявності поважних
<i>Політика щодо академічної</i>	Списування під час написання модуля та екзамену заборонені (в т.ч. із використанням мобільних девайсів).
<i>Політика щодо відвідування:</i>	Відвідування занять є обов'язковим. За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, міжнародне стажування, працевлаштування за фахом) навчання може відбуватись індивідуально (в онлайн формі за

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота								СРС	Разом за модулі та СРС	Атестація	Підсумковий тест, екзамен	Сума
З.М. 1 – 20 б				З.М. 2 – 20 б								
<i>T1</i>	<i>T2</i>	<i>T3 - 4</i>	<i>T5 - 6</i>	<i>T.1</i>	<i>T.2</i>	<i>T. 3</i>	<i>T.4</i>	15	55 (40+15)	15	30	100
4	2	6	8	5	5	5	5					

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	
82-89	B	добре	

75-81	C	задовільно	зараховано
69-74	D		
60-68	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс до вивчення дисципліни «Філософія» для студентів напряму підготовки «Енергетика та електротехнічні системи в агропромисловому комплексі» (електронний варіант).

13. Рекомендована література

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

1. Августин Аврелий. Исповедь. – М., 1990.
2. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М., 1989.
3. Бэкон Ф. Новый Органон // Соч. в 2-х т. – Т.2. – М., 1972.
4. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – К., 1996.
5. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М., 1989.
6. Бохенский Ю.М. Современная европейская философия. – М., 2000.
7. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. – М., 1988.
8. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. – Т.1. Наука логики. – М., 1974.
9. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. – М., 1991.
10. Декарт Р. Рассуждения о методе // Сочинения: в 2-х т. Т.1. – М., 1989.
11. Делёз Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? – М.; СПб., 1998.
12. Джеймс У. Прагматизм. – СПб., 1993.
13. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Энгельс Ф. – Твори. – Т.21.
14. Жильсон Э. Избранное. – М.; СПб., 2000.
15. Камю А. Бунтующий человек. – М., 1990.
16. Категории диалектики, их развитие и функции. – К., 1990.
17. Конт Огюст. Скромное обаяние позитивизма. – СПб., 1996.
18. Кун Т. Структура научных революций. – М., 1977.
19. Кьеркегор С. А. Болезнь к смерти // Этическая мысль. – М., 1990.
20. Лиотар Ж. Ф. Состояние постмодерна. – М., 1998.
21. Маркс К. До критики політичної економії. Передмова // Маркс К., Энгельс Ф. – Твори. – Т. 13.
22. Ницше Ф. Сочинения в 2 т. – М., 1990.
23. Новая постиндустриальная волна на Западе: антология. – М., 1999.
24. Поппер К. Ницета историцизма. – М., 1993.
25. Радьяр Д. Астрология личности. – М., 1991.
26. Рассел Б. Человеческое познание, его сфера и границы. – К., 1997.
27. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм // Сумерки богов. – М., 1989.
28. Сковорода Г. С. Твори в 2 т. – К., 1973.
29. Тарский А. Понятие истины. – М., 1998.
30. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М., 1987.
31. Тоффлер Е. Третья хвиля. – К., 2000.
32. Успенский П. Д. В поисках чудесного. – СПб., 1994.
33. Уткин А. И. Мировой порядок XXI века. – М., 2001.

34. Федоров Н. Ф. Философия общего дела. – М., 1982.
35. Франко І. Що таке поступ? // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.45.
36. Фрейд З. Толкование сновидений. – К., 1991.
37. Фрейд З. Я и Оно // Фрейд З. Избранное. – М., 1990.
38. Фромм Э. Душа человека. – М., 1992.
39. Хайдеггер М. Бытие и время. – М., 1993.
40. Шпенглер О. Закат Европы. В 2 т. – М., 1998.
41. Юнг К.-Г. Архетип и символ. – М., 1991.
42. Юркевич П. Д. Выбранное. – К., 1993.
43. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.

ПІДРУЧНИКИ ТА НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ

1. Андрущенко В. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник / В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. – К.: Генеза, 2006
2. Антология мировой философии. В 4-х т. – М., 1969-1970.
3. Бойченко І.В. Філософія історії: підручник. – К., 2000.
4. Вандишев В.М. Філософія. Екскурс в історію вчень і понять: навчальний посібник. – К., 2005, 2006.
5. Вандишев В.М., Переломова О.С. Західноєвропейська філософія ХІХ-ХХ ст.: навчальний посібник. – Суми, 2010.
6. Вандышев В. Н. Феномен русской философии: соискание и филиация идей: монография. – Сумы, 2010.
7. Воронкова В.Г. Філософія: навчальний посібник. – К., 2004.
8. Горак Г.І. Філософія: курс лекцій. – К., 1997.
9. Горський В.С. Історія української філософії: курс лекцій. – К., 1996.
10. Губерський Л. Філософія: Навч. посіб. / Л. Губерський, І. Надольний, В. Андрущенко та ін.; за ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 2008.
11. Історія філософії: підручник / За ред. В.І.Ярошовця. – К., 2002.
12. История античной диалектики. – М., 1982.
13. История китайской философии. – М., 1989.
14. Максютя М.Є. Вступ до філософії: навч. посібник. – К., 2001.
15. Пазенок В. Філософія: навч. посіб. / В. Пазенок. – К.: Академвидав, 2008.
16. Пашук А.І. Нариси з історії філософії Середніх віків: підручник. – К., 2007.
17. Петрушенко В.Л. Філософія: курс лекцій. – К., 2009.
18. Присухін С. Філософія: [Навчальний посібник]. – К., 2008.
19. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: підручник. – К., 2008.
20. Сломський Войцех. Біоетика: навчальний посібник. – Суми, 2008.
21. Соколов В.В. Европейская философия XV–XVII веков: уч. пособие.– М., 1984.
22. Спиркин А.Г. Философия. – М., 2007.
23. Філософія: навч. посібник / За ред. І.Ф. Надольного. – К., 2001.
24. Философия: учебное пособие / под ред. В.П. Кохановского. – Р.-на-Дону, 2007.
25. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии.–М., 1991.
26. Щуцкий Ю.К. Классическая китайская «Книга перемен». – Ростов н/Д., 1998.
27. Ящук Т. Філософія історії. Курс лекцій. Навч. посібник. – К.: Либідь, 2004.

Інформаційні ресурси

1. <http://www.pidruchniki.com/filosofiya/>
2. <http://www.grandars.ru> >
3. http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/
4. <http://www.tureligious.com.ua/>